

کلانتری، علی اکبر، ۱۳۴۱ -

تقدیر معیشت، ضرورت جامعه اسلامی / علی اکبر کلانتری. - قم: مؤسسه بوستان کتاب
(مرکز چاپ و نشر دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم)، ۱۳۹۹.

۲۴۸ ص. - (مؤسسه بوستان کتاب؛ ۲۵۵۴) (اخلاق و علوم تربیتی؛ ۲۸۸. اخلاق

اسلامی؛ ۱۲۸)

ISBN 978-964-09-1979-8

فهرست نویسی براساس اطلاعات فیبا.

کتاب نامه: ص. [۲۳۹] - ۲۴۸؛ همچنین به صورت زیر نویس.

۱. اسلام و اقتصاد. ۲. رزق و روزی. ۳. اقتصاد معیشتی. الف. دفتر تبلیغات

اسلامی حوزه علمیه قم. مؤسسه بوستان کتاب. ب. عنوان.

۲۹۷ / ۴۸۳۳

ت ۷۳ گ / ۲ / ۲۳۰ BP

شماره کتاب شناسی ملی: ۵۳۷۱۲۵۴

۱۳۹۹

موضوع: اخلاق اسلامی؛ ۱۲۸ (اخلاق و علوم تربیتی؛ ۲۸۸)

گروه مخاطب: عمومی

شماره انتشار کتاب (چاپ اول): ۲۵۵۴

مسلسل انتشار (چاپ اول و بازچاپ): ۷۰۸۱

تقدیر معیشت ضرورت جامعہ اسلامی

دکتر علی اکبر کلانتری
عضو ہیئت علمی دانشگاه شیراز

بوستانکتاب

تقدیر معیشت، ضرورت جامعه اسلامی

- نویسنده: دکتر علی اکبر کلانتری
- ناشر: مؤسسه بوستان کتاب
- لیتوگرافی، چاپ و صحافی: چاپخانه مؤسسه بوستان کتاب
- نوبت چاپ: اول / ۱۳۹۹ • شمارگان: ۵۰۰ • بهای: ۳۶۰۰۰ تومان

تمامی حقوق نشر مکتوب و الکترونیک اثر متعلق به مؤسسه بوستان کتاب است

printed in the Islamic Republic of Iran

❖ دفتر مرکزی: قم، خ شهدا (صفاییه)، ص ب ۹۱۷ / ۳۷۱۸۵، تلفن: ۷-۳۷۷۴۲۱۵۵-۳۷۷۴۲۱۵۴، فکس: ۳۷۷۴۴۲۲۶

❖ فروشگاه مرکزی: قم، چهارراه شهدا (عرضه ۱۲۰۰۰ عنوان کتاب با همکاری ۱۷۰ ناشر)

❖ فروشگاه شماره ۲: تهران، خیابان انقلاب، بین وصال و فلسطین، پلاک ۹۵۱، تلفن: ۶۶۹۶۹۸۷۸

❖ فروشگاه شماره ۳: مشهد، چهارراه خسروی، مجتمع پاس، جنب دفتر تبلیغات اسلامی شعبه خراسان رضوی، تلفن: ۳۲۲۳۳۶۷۲

❖ فروشگاه شماره ۴: اصفهان، چهار راه کرمانی، جنب دفتر تبلیغات اسلامی شعبه اصفهان، تلفن: ۳۲۲۲۰۳۷۰

❖ فروشگاه شماره ۵ (رنگین کمان، فروشگاه کودک و نوجوان): قم، چهارراه شهدا، نبش خیابان ارم، تلفن: ۳۷۷۴۳۱۷۹

اطلاع از تازه های نشر از طریق پیام کوتاه (SMS)، با ارسال شماره همراه خود به ۲۱۵۵۰۰ و یا ارسال درخواست به:

پست الکترونیک مؤسسه: E-mail: info@bustaneketab.com

جدیدترین آثار مؤسسه و آشنایی بیشتر با آن در وب سایت: www.bustaneketab.com

با قدردانی از همکاریانی که در تولید این اثر نقش داشته اند:

- اعضای شورای بررسی آثار • دبیر شورای کتاب و سرویراستار: ابوالفضل طریقه دار • ویراستار: زهرا صفری
- اصلاحات حروف نگاری: معصومه حسینی مجرد، زهرا امیدی و حسین محمدی • صفحه آرا: احمد مؤتمنی و سکیته ملازاده
- نمونه خوانی: علی اصغر هاشمی نسب • کنترل فنی صفحه آرای: سپیدرضا موسوی منش
- مدیر گروه هنری: مسعود نجابتی • طراح جلد: سیدمحمد هادی قادری • اداره آماده سازی: حمیدرضا تیموری
- اداره چاپخانه: مجید مهدوی، ناصر منتظری و سایر همکاران لیتوگرافی، چاپ و صحافی • مدیر تولید: عبدالهادی اشرفی
- رئیس مؤسسه
- محمدباقر انصاری

فهرست مطالب

۹	مقدمه
۱۷	فصل نخست: کلیات
۱۷	روایات تقدیر معیشت
۱۹	مفهوم تقدیر معیشت
۲۵	معیار کلی در تقدیر معیشت
۲۶	وجوب تقدیر معیشت
۲۶	کتاب
۳۱	سنت
۳۸	عقل
۴۰	نقش عنصر مصلحت در این باب
۴۴	یادآوری مهم
۵۱	خداوند و تقدیر معیشت
۵۳	نقش دین در تقدیر معیشت
۵۶	پیآمدهای فقدان تقدیر معیشت در گستره جهانی

تقدیر معیشت؛ ضرورت جامعه اسلامی

لزوم بهره‌گیری از تجربیات بشری در تقدیر معیشت ۶۱

توسعه متوازن ۶۳

فصل دوم: فرد و تقدیر معیشت ۶۷

۱. اخلاق، آداب و تربیت ۶۸

عاطفه ۶۹

عفاف ۷۲

خشم ۷۳

تواضع ۷۵

شوخی و مزاح ۷۶

گفتار ۷۹

خوف و رجا ۸۱

۲. بهداشت و زیبایی ۸۵

۳. استفاده بهینه از وقت ۹۲

۴. اقتصاد در مصرف ۹۶

۵. عبادت ۹۸

۶. اهتمام به امور جامعه ۱۰۰

فصل سوم: جامعه و تقدیر معیشت ۱۰۳

۱. تحقیقات و علوم ۱۰۴

نکته نخست: قاعده‌مند بودن تحقیق و پای‌بندی محقق به اصول و... ۱۰۷

نکته دوم: اجتناب از نگارش مطالب و موضوع‌های سست و خردستیز ۱۰۸

نکته سوم: لزوم تبیین حقایق اسلام، به دور از سلیقه‌های فردی ۱۱۱

فهرست مطالب

نکته چهارم: لزوم پرداختن به مسائل ضروری و نیازهای روز جامعه.....	۱۱۴
نکته پنجم: اهتمام همه جانبه به جنبش نرم افزاری.....	۱۳۵
۲. اقتصاد.....	۱۴۱
کشاورزی.....	۱۴۱
افزایش بهره‌وری.....	۱۴۴
به حداقل رسانیدن میزان ضایعات.....	۱۴۵
جذب سرمایه.....	۱۴۶
صنعت جهان گردی.....	۱۴۹
واردات و صادرات.....	۱۵۳
مصرف.....	۱۵۴
مسئله یارانه.....	۱۵۷
۳. فرهنگ و هنر.....	۱۶۱
۴. مسکن و شهرسازی.....	۱۷۴
۵. سیاست.....	۱۷۷
۶. امنیت.....	۱۸۰
۷. قضا و دادرسی.....	۱۸۵
۸. حفظ محیط زیست.....	۱۸۹
آثار سوء آلودگی هوا.....	۱۹۰
راه‌های کاهش آلودگی هوا و حفظ محیط زیست.....	۱۹۲
حفظ گونه‌های حیوانی و گیاهی.....	۱۹۵
۹. بهداشت.....	۱۹۹
۱۰. اشتغال.....	۲۰۲
۱۱. کنترل جمعیت.....	۲۰۵

تقدیر معیشت؛ ضرورت جامعه اسلامی

۲۰۹ ۱۲. ورزش

۲۱۴ ۱۳. نیروی نظامی و انتظامی

۲۱۷ ۱۴. تبلیغات

۲۲۱ ضمیمه‌ها

۲۲۱ ضمیمه ۱

۲۲۳ ضمیمه ۲

۲۲۵ ضمیمه ۳

۲۲۷ ضمیمه ۴

۲۳۷ ضمیمه ۵

۲۳۹ کتاب‌نامه

مقدمه

در زمستان ۱۳۸۱، در یکی از جلسات مؤسسه تحقیقات علوم انسانی شیراز، دانشمند نواندیش آیه الله محی الدین حائری شیرازی، با طرح حدیث زیبای «الکمال کل الکمال؛ التفقه فی الدین و الصبر علی النائبة و تقدیر المعیشه»^۲ از امام باقر (ع)، نکاتی تازه در باب تقدیر معیشت و ضرورت آن در جامعه اسلامی بیان کردند.

معظم له پس از اتمام جلسه، از بنده خواستند مقاله ای در این خصوص بنویسم و در اختیار روزنامه ها قرار دهم. به همین سبب، مدتی درباره این موضوع تأمل کردم و به این نتیجه رسیدم که اهمیت این موضوع و گستردگی آن ایجاب می کند فراتر از یک مقاله، به

۱. این مؤسسه در سال ۱۳۷۸ به همت حضرت آیه الله محی الدین حائری شیرازی، نماینده معظم ولی فقیه در استان فارس و امام جمعه محترم شیراز و با همکاری جمعی از دانش آموختگان حوزه و دانشگاه، با هدف بحث و تحقیق در زمینه علوم انسانی اسلامی تأسیس شده است.

۲. کلینی، کافی، ج ۱، ص ۳۳.

بررسی همه جانبه آن پیردازم. مطالب پیش رو حاصل تحقیقی چند ماهه در این باب است، با اذعان به این که گستردگی موضوع و اهمیت به سزای آن در تدبیر و تنظیم حیات جامعه اسلامی، اهتمام بیشتر صاحبان فکر و اندیشه را می طلبد.

ضرورت‌ها

آنچه تأمل و تحقیق در موضوع تقدیر معیشت را ضروری و اجتناب‌ناپذیر می‌نمایاند، واقعیت‌های زیر است:

۱. در گذشته دور، که کم‌وکیف معیشت افراد بشر از جمله مسلمانان، در چهارچوب خانواده، قبیله، روستا و حداکثر در گستره شهر و آبادی‌های هم‌جوار رقم می‌خورد، تدبیر و تقدیر معیشت، امری ضروری محسوب می‌شد و پیشوایان دین بر آن تأکید می‌کردند. بدیهی است اکنون که جهان در نتیجه تحولات و ارتباطات همه‌جانبه به صورت «دهکده جهانی» درآمده و بشریت با مقوله‌های تازه‌ای مانند «جهانی‌شدن»،^۱ «نظم نوین جهانی»،^۲ «امنیت جهانی»،^۳ «مطالعات فرامدرن»^۴ و... روبه‌روست، ضرورت این امر بیشتر احساس می‌شود.

امروز شاهدیم که سیاست‌ها و تصمیم‌های یک کشور یا یک مقام

1. Globalization.

2. New world order.

3. Global Security.

4. Post-modern studies.

جهانی، تأثیری محسوس و سریع در وضعیت کشورهای دیگر می‌گذارد.

جیمی کارتر، رئیس جمهور پیشین امریکا، پس از روی کار آمدن، خطاب به مردم امریکا گفت:

مایلم به مناسبت آغاز ریاست جمهوری‌ام، به رسم دیرین، با شما هم‌میهنان سخن بگویم، اما روی سخنم فقط با هم‌وطنان نیست، بلکه با تمامی شهروندان جهان است که اگرچه در انتخاب من شرکت نداشته‌اند، تصمیم‌های من بر زندگی آنان تأثیر خواهد داشت.^۱

سرمکش اندر گلیم و رومپوش

که جهان جسمی است سرگردان، تو هوش!

۲. بسیاری از احکام و آموزه‌های دینی به علت خصیصه «تعبدی بودن» شان، اگر به تبیین آن‌ها از نگاه شرع اکتفا شود، ممکن است از طرف کسانی که تنها با تعقل و دانش و تجربه سروکار دارند پذیرفته نشود. چنان‌که ممکن است آنان که فقط از دریچه تعبد به امور می‌نگرند، پاره‌ای پدیده‌ها و دست‌آوردهای علمی و تجربی را برتابند. حال آن‌که می‌توان با تبیین صحیح تقدیر معیشت به دلیل آن‌که هم تعقلی است و هم شرعی، فاصله میان «تعقل» و «تعبد» را از میان برداشت و توهم تعارض میان «علم» و «دین» را برطرف کرد.

۳. بنا به دلیل ذکر شده، تقدیر معیشت بر اساس دین و عقل، تصمیمات علمی و اجرایی در عرصه‌های گوناگون زندگی را از

۱. محمدجواد جاوید، حاکمان پنهان در ایران و جهان، ص ۴۹.

پشتوانه دینی و الهی برخوردار می‌کند و به آنها ضمانت اجرایی بیشتری می‌دهد.

۴. بر اساس آموزه‌های اسلامی، تنظیم حیات و تقدیر معیشت، تأثیری انکارناپذیر بر سعادت یا شقاوت اخروی انسان دارد. به گفته قرآن:

«وَمَنْ كَانَ فِي هَذِهِ أَعْمَىٰ فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمَىٰ وَأَضَلُّ سَبِيلًا»^۱

بر اساس این سخن خداوند و نیز آیات و روایات فراوان دیگر، چگونگی گذران زندگی انسان و سعادت و شقاوت او در حیات فانی دنیا، تأثیری گریزناپذیر و حتمی بر چگونگی حیات جاویدان او در سرای آخرت دارد.

۵. بر هیچ مسلمان خردمندی پوشیده نیست که وضعیت دردناک و اسفبار جوامع اسلامی در حال حاضر، به هیچ وجه زینده این جوامع با آن سابقه درخشان و با آن همه منابع سرشار معنوی و مادی نیست. افول تمدن اسلامی، نه فقط مسلمانان را با فقر، ذلت، وابستگی، سلطه‌پذیری، عقب‌ماندگی و انفعال روبه‌رو کرده، بلکه ملل غیرمسلمان را نیز از تعالیم انسان‌ساز اسلام و برنامه‌های حیات‌بخش و نورگستر آن محروم ساخته است. یکی از نویسندگان مسلمان و دردمند هندی می‌گوید:

عقب‌نشینی مسلمانان و به دنبال آن، ضعف و ترس و گوشه‌گیری و رهاکردن رهبری ملت‌های جهان، از حوادث جزئی جهان نیست.

۱. اسراء، آیه ۷۲.

این حادثه، از رویدادهای مربوط به عقب‌نشینی ملت‌ها و طوایف مختلف و بسان انقراض دولت‌ها و رژیم‌ها نیست. این مهم، مانند شکست پادشاهان و جهان‌گشایان و فرار جنگ‌جویان که دیگران را به کمک خود می‌طلبند نیست و نمی‌توان آن را به مثابهٔ برچیده‌شدن آثار تمدن‌ها و کشمکش‌های سیاسی دانست. وقایعی در تاریخ جمعیت‌ها مشاهده می‌کنیم و داستان‌هایی از تاریخ انسان‌ها می‌خوانیم و نمونه‌هایی برای حوادث روز از تاریخ به‌دست می‌آوریم و با آن‌ها تطبیق می‌کنیم، ولی هرچه تفحص کنیم نمی‌توانیم برای عقب‌نشینی و وضع مسلمانان نمونه‌ای به‌دست آوریم، زیرا ضرر این ضعف، مخصوص مسلمانان و عرب نبود، بلکه جهان انسانیت را متأثر ساخت. ضرری که تاریخ، دردناک‌تر و جهانی‌تر از آن سراغ ندارد.

اگر جهان، حقیقت این شکست را درک کرده، حدود خسارت و مصیبت و ضعف مسلمانان را فهمیده بود، از روی جهالت‌ها و تعصب‌ها پرده برمی‌داشت و روز عقب‌نشینی مسلمانان را روز عزا و مصیبت جهانی اعلام می‌کرد.

اگر ملت‌ها، مصیبت ضعف مسلمانان را، که متوجه بشریت شده، درک می‌کردند، به یکدیگر تسلیت می‌گفتند و مانند عزاداران، لباس سیاه می‌پوشیدند.^۱

بی‌گمان از راه‌های مهم - و شاید راه منحصر به فرد - جبران این

۱. سیدابوالحسن حسینی، حدود خسارات جهان و انحطاط مسلمین، ص ۳۳ - ۳۴.

خسارت و تجدید حیات تمدن اسلامی، این است که مسلمانان به خود آیند و با بهره‌گیری از منابع سرشار و غنی خود و استفاده از تجربه‌های دیگران، تدبیر و تقدیر معیشت را در عرصه‌های مختلف زندگی خود عینیت بخشند.

پیشینه بحث

بررسی‌ها نشان می‌دهد تاکنون این موضوع، با رویکرد مورد نظر ما، کانون توجه محققان واقع نشده و با عنایت به جوانب آن، کتابی نگاشته نشده است؛ گرچه شماری از محدثان - بی‌آن‌که تحلیلی ارائه دهند - روایات رسیده از پیشوایان دین را در این خصوص گزارش کرده‌اند، از جمله مرحوم محمدبن یعقوب کلینی (متوفای ۳۲۹) که در برخی مجلدات کافی به تدوین پاره‌ای روایات تقدیر معیشت پرداخته است.^۱

هم‌چنین محمدبن علی بن بابویه شیخ صدوق (م ۳۸۱) در من لا یحضره الفقیه و خصال،^۲ محمدبن حسن شیخ طوسی (م ۴۶۰) در تهذیب^۳ و شیخ حرّ عاملی (م ۱۱۰۴) در وسائل الشیعه^۴ چنین کرده‌اند.

۱. کلینی، کافی، ج ۱، ص ۳۳ و ج ۲، ص ۱۱۹ و ج ۵، ص ۸۷، زیر عنوان «باب اصلاح المال و تقدیر المعیشه».

۲. شیخ صدوق، من لا یحضره الفقیه، ج ۳، ص ۱۶۶، زیر عنوان «باب المعایش و المكاسب و الفوائد» و خصال، ج ۱، ص ۱۲۴.

۳. طوسی، تهذیب، ج ۷، ص ۲۳۶.

۴. حرّ عاملی، وسائل الشیعه، ج ۱۷، ص ۶۴.

پیش از تدوین مجامع حدیثی مزبور نیز برخی گردآورندگان روایات، مانند احمد بن خالد و محمد بن یعقوب بن اسحاق، آثاری با عنوان «کتاب المعیشه» نوشته‌اند.^۱ اما اطلاعی از محتوا و کم و کیف نوشته‌های آنان در دست نیست.

در این کتاب سعی بر آن است که با بهره‌گیری از نصوص و آموزه‌های دینی و با عنایت به مقتضیات و شرایط جامعه امروزی، موضوع مهم تقدیر معیشت بررسی و با توجه به دیدگاه‌های کارشناسان در عرصه‌های مختلف، اهمیت این امر در زندگی فردی و اجتماعی تبیین شود.

ناگفته پیداست که مطالب این کتاب جنبه تذکار و اشاره دارد و هدف آن پرداختن به مباحثی است که اهمیت آن‌ها محسوس‌تر است، زیرا استیفای تمام نمونه‌ها و مصادیق در همه عرصه‌های فردی و اجتماعی نیازمند تلاش جمعی کارشناسان مختلف و تدوین چندین جلد کتاب است.

یادآوری دیگر این‌که، هدف از ذکر پاره‌ای نمونه‌ها از برخی کشورهای غیرمسلمان در باب تقدیر معیشت، تنها تبیین و ملموس کردن مباحث است، زیرا بدیهی است با توجه به اختلاف در اوضاع فرهنگی و سیاسی و اقلیمی، نمی‌توان در همه حال، نسخه‌های معیشتی آن ممالک را برای کشور اسلامی تجویز کرد. هم‌چنین، نمونه‌برداری از سیاست‌های معیشتی آن‌ها بدون عقلانیت و تدبیر لازم، خود از مصادیق نبود تقدیر معیشت است.

روش و شیوه تحقیقی در این پژوهش، بیشتر توصیفی و

۱. طوسی، فهرست، ص ۲۰ و ۱۳۵ و نجاشی، رجال، ص ۷۶ و ۳۷۷.

کتابخانه‌ای است. به این ترتیب که با مراجعه به کتاب‌ها و مدارک در دسترس و ثبت و ضبط گزارش‌ها و موقعیت‌ها و حقایق مرتبط به موضوع مورد بحث، با بهره‌گیری از آموزه‌های دینی و حقایق ملموس زندگی، به وصف و تجزیه و تحلیل و استنتاج از آن‌ها می‌پردازیم.

در سیر مباحث، هرگاه سخن از برداشت و نکته‌ای فقهی به میان می‌آید، به شیوه رایج در استنباطات حوزوی و فقه جواهری توجه خواهیم کرد. در بررسی موقعیت‌ها و وضعیت‌های زمانه نیز دیدگاه‌های کارشناسان و آمار و ارقام ارائه‌شده از سوی آنان را ملحوظ خواهیم داشت و در جای خود، با به‌دست‌دادن ضابطه و معیاری بر مبنای عقل و شرع، امکان داوری در خصوص درستی و نادرستی تصمیم‌ها در عرصه‌های فردی و اجتماعی زندگی را فراهم خواهیم آورد.

در تنظیم مباحث نیز، نخست به کلیاتی می‌پردازیم که به جنبه‌های مختلف موضوع عمومیت دارد و می‌توان به عنوان مدخل به آن نگریست. سپس به موضوع، در زندگی فردی توجه می‌کنیم و سرانجام آن را با رویکرد اجتماعی بررسی خواهیم کرد.

بدیهی است تذکرها و پیشنهادهای ارسالی محققان و کارشناسان ارجمند در چاپ‌های بعدی این کتاب، ملحوظ و مورد استفاده خواهد بود. در پایان از مدیریت و دست‌اندرکاران تولید مؤسسه بوستان کتاب که مقدمات آماده‌سازی، چاپ و نشر آن را فراهم آوردند، تشکر می‌کنم.

علی‌اکبر کلاتری